

Croatica XVII (1986) — 24/25 Zagreb

Izvorni znanstveni članak

Dražen Budiša

**JUŽNOSLAVENSKI TEKSTOVI U MEGISEROVU
DJELU »PROB EINER VERDOLMETSCHUNG IN
FÜNFFTZIG UNTERSCHIEDLICHEN
SPRACHEN« ... iz 1603.**

UDK 808.61/62-8

Uz kraći prikaz života i djela Hieronymusa Megisera u članku se donose i južnoslavenski tekstovi iz njegova djela Prob einer Verdolmetschung in fünfzig unterschiedlichen Sprachen iz 1603.

Njemački humanist Hieronymus Megiser bio je povjesnik, jezikoslovac, geograf i polihistor. Rodio se u Stuttgartu 1554. ili 1555. Od 1571. do 1577, studirao je u Tübingenu, gdje je bio učenik Nikodema Frischlina i Martina Cruciusa. U Tübingenu se upoznao s obojicom sinova Primoža Trubara, Felicijanom i Primožom ml., a kasnije i s Jurjem Dalmatinom. Zahvaljujući ovom poznanstvu, po završetku školovanja dobiva prvo zaposlenje kao odgojitelj u obitelji Janža Khisla u Fužinama kod Ljubljane. S Khislovima je 1581. bio i na Rijeci, a iduće je godine otišao u Padovu studirati pravo. Poslije brojnih putovanja 1589. doselio je u Graz, odakle je opet krenuo na putovanje po sjevernoj Njemačkoj, Nizozemskoj i Engleskoj. Po povratku živio je u Frankfurtu na Majni. Odatle je na poziv koruških državnih staleža otišao u Celovec, gdje je postavljen za ravnatelja gimnazije. Radi protureformacijskog pritiska morao je napustiti to mjesto. Vratio se u Frankfurt. Službovao je još u Geri i Leipzigu, a pri koncu života u Linzu, gdje je obnašao službu zemaljskog historičara. Umro je 1619.

Megiser je bio čovjek širokih znanstvenih interesa, ali ponajviše su ga privlačile historiografske teme. U okviru toga pak posebno izrada rodoslovlja papa i austrijskih careva. Najznačajnije njegovo historiografsko djelo jesu *Annales Carinthiae* (Leipzig, 1612). Kao historičar bio je i prvi pokretač objavljivanja građe za austrijsku povijest. Objavio je ili redigirao niz putopisa i opisa zemalja, među inima i prvi prijevod na njemački opis puta Marca Pola (*Chorographia Tartariae*, Leipzig 1610). Velik dio Megiserova opusa obuhvaća gramatička i leksikografska djela. On je između ostalog i autor prve turske gramatike na njemačkom jezicnom području (*Institutionum linguae Turcicae libri IV*, Leipzig, 1612), i više drugih filoloških djela, od kojih su neka posebno važna za slavističku znanost jer obrađuju slavensko leksičko blago.

O Megiseru je dosta pisano, ali u Hrvatskoj skoro ništa. To je svakako nepravda prema ovom autoru koji je hrvatsko jezično blago uvrstio u nekoliko svojih knjiga, a između ostalih i u ovu čiji sadržaj ovdje želimo prikazati. Najopsežniju raspravu o njemu napisao je Max Doblinger.¹ On navodi da je Megiser od 1579. do 1616. objavio 41 djelo, koja su izišla u 58 izdanja, a da je u njegovoj rukopisnoj ostavštini ostalo više od 30 rukopisa. Ipak, Doblingerovi navodi, posebno bibliografski, što spominje i Jože Stabéj, nisu najpouzdaniji.² Doblinger

¹ *Hieronymus Megisers Leben und Werke. Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, XXXVI. Band. Innsbruck, 1905, str. 431—478.

² *Hieronymus Megister Thesaurus Polyglottus. Iz njega je slovensko besedje z latinskimi in nemškimi pomeni za Slovensko-latinsko-nemški slovar izpisal i uredil Jože Stabéj*, Dela SAZU, 32, Ljubljana, 1977.

primjerice za Megiserov *Dictionarium quatuor linguarum* iz 1592. navodi da je tiskan 1590, odnosno 1593, spominje i jedno izdanje tog rječnika koje je navodno izišlo 1608, a ti njegovi navodi nisu kasnije potvrđeni ni u literaturi, a niti s nekim sačuvanim primjerkom ovog djela iz tih godina.

Osim spomenutog rječnika, koji donosi njemačke, latinske i slovenske (uz nešto hrvatskih) riječi, za našu su filološku znanost posebno značajna još i ova Megiserova djela: *Thesaurus polyglottus* (1603), višejezični rječnik iz govora »približno četrinstotine naroda starog i novog svijeta« kako piše na naslovnoj stranici ovog djela, *Paroimologia polyglottos* (1592), koja među inim sadrži slovenske i hrvatske poslovice i *Specimen quadraginta diversarum atque inter se differentium linguarum et dialectorum* (1593), u kojem se nalazi Očenaš na četrdeset evropskih jezika. Sva su ova četiri Megiserova djela slavističkoj znanosti dobro poznata. Ona su podrobno proučena, i o njima su slavisti, a osobito slovenski, objavili više radova, od Jerneja Kopitara do novijeg doba. *Dictionarium quatuor linguarum* objavljen je u faksimil izdanju³, hrvatsko, odnosno srpsko jezično blago iz *Thesaurusa polyglottusa* obradio je poljski slavist Stanislav Stachovski,⁴ a slovensko Jože Stabéj.⁵ O slovenskim poslovicama iz djela *Paroimologia polyglottos* pisali su Peter Radics i Fran Levstik,⁶ a knjižica *Specimen quadraginta diversarum atque inter se differentium linguarum* iz 1593. također je faksimilirana.

Čini se da je Megiserova knjižica *Prob einer Verdolmetschung in fünfzig unterschiedlichen Sprachen . . .* iz 1603 (a iste je godine objavljena i na latinskom jeziku) ostala po strani u ovim istraživanjima. Razlog za to možda treba tražiti u njenoj velikoj rijetkosti.⁸ Neki među boljim poznavateljima

³ *Slovenisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch. Neugestaltung und Faksimile der ersten Ausgabe aus dem Jahre 1592. Bearbeitet von Annelies Lägroid, Wiesbaden 1967.*

⁴ *Wyrazy serbsko-chorwackie w »Thesaurus polyglottus« H. Megisera, Wrocław—Warszawa—Krakow, 1969.*

⁵ Dj. cit. pod br. 2.

⁶ *Zbirka slovenskih pregovorov iz l. 1592. Objavil Peter pl. Radics. Kres. Leposloven in znanstveni list II. Letnik v Celovci 1882, str. 332—334; Fran Levstik, Zbirka slovenskih pregovorov iz l. 1592, »Ljubljanski zvon« II, 1882, str. 562—64, 640.*

⁷ München, Dr. Dr. Rudolf Trofenik, 1968. s pogovorom Branka Berčića.

⁸ Prema mađarskoj bibliografiji: *Régi magyarországi nyomtatványok 1601—1635*, Budimpešta 1983, str. 47, njemačko izdanje Megiserove knjižice posjeduju Országos Széchényi könyvtár (Budimpešta) i Bayerische Staatsbibliothek (München), a latinsko izdanje Newberry Library (Chicago), British Library (London) 2 primjerka i Württembergische Landesbibliothek (Stuttgart). Treći registrirani primjerak njemačkog izdanja oglašen u prodajnom katalogu E. J. Brillia (*Philologia orientalis, A de-*

Megiserova djela nisu je imali u ruci. Tako primjerice Jože Stabéj preuzima njezin opis od Johanna Christopha Adelunga,⁹ koji je ni sam nije imao pred očima. Knjižica se obično smatra samo proširenim izdanjem *Specimena quadraginta* iz 1593. što je samo djelomično točno. *Specimena quadraginta* donosi samo *Očenaš* na 40 jezika, a među njima i pod odrednicom: »Sclavonice: lingua Serviana et Dalmatica«, »Illurice seu Carniolanorum lingua« i »Croatice, Ruthenicae, Moscovitice«, a *Prob einer Verdolmetschung* osim *Očenaša* sadrži i druge tekstove na različitim jezicima. Između ostalog u njoj se nalazi i početak Psalma Davidova pod odrednicom »Macedonisch« što je prvo spominjanje makedonskog jezika uopće¹⁰. Nije nam poznat izvor za ovaj Megiserov navod, a što se drugih južnoslavenskih tekstova tiče, oni su uglavnom preuzeti iz Dalmatinske Biblije, Bohoričeve gramatike i Vrančićeva rječnika.

Donosimo sadržaj Megiserove knjižice, a u dodatku i južnoslavenske tekstove iz nje, u onom obliku u kojem se nalaze kod Megisera.

Nakon autorove pohvalne pjesme *Očenašu* slijedi tekst *Očenaša* na ovim jezicima: hebrejskom (s hebrejskim i latinskim slovima), sirijsko-kaldejskom, arapskom, etiopskom ili abesinijskom, grčkom (s grčkim i latinskim slovima), grčkom na jednom grčkom dijalektu, suvremenom grčkom, latinskom, talijanskom, kurvelškom, frijulijskom i goričkom, sardinijskom kako se govori u gradovima, sardinijskom kako se govori u selu, španjolskom, portugalskom, njemačkom, švicarskom (njemački), nizozemskom, frizijskom, geldrijskom, staronjemačkom, danskom, gotlandskom, islandskom, švedskom, starobritanskom, srpskom i slavenskom, krajnskom, hrvatskom i moskovskom, dalmatinskom i češkom, poljskom, lužičkom, letonskom, mađarskom, rumunjskom, finskom i laponskom, turskom, armenskom i perzijskom, tatarskom, kineskom, indijanskom. Ovu je podjelu jezika Megiser uglavnom preuzeo od Conrada Gesnera iz njegova djela *Mithridates*.¹¹ Razumije se da ta podjela ne samo što ne odgovara današnjoj podjeli jezika, ona je i za 16. odnosno 17. stoljeće bila problematična, a sami nazivi jezika često zbunjuju. Tako primjerice za ru-

scription of books illustrating the study and printing of oriental languages in Europe, II Seventeenth Century, Leiden, 1983, str. 117, nedavno je kupila Nacionalna i sveučilišna biblioteka iz Zagreba. NSB pribavila je također i mikrofilm latinskog izdanja.

⁹ Dj. cit. pod br. 2, str. XXIV.

¹⁰ Dražen Budiša, *Staroslovenskiot narečen makedonski jazik vo 1603-ta*, »Nova Makedonija«, 17. V. 1986, br. 14121, str. 6.

¹¹ *Mithridates, de differentiis linguarum, tum veterum, tum quae hodie apud diversas nationes in toto orbe terrarum in usu sunt*, Tiguri 1555.

munjski jezik Megiser upotrebljava izraz »hinijski jezik« (In der Chinische sprach«), letonski naziva »Lifflandisch« a srpski »Syrfriss«. Te oblike nisam uspio pronaći ni u starijim rječnicima njemačkog jezika koje sam konzultirao.

Nakon *Očenaša* slijedi *Zdravo Marijo* na hebrejskom, kaldejskom, sirijskom, arapskom, grčkom (lat. i grč. slovima), latinskom, talijanskom, španjolskom, francuskom, njemačkom, hrvatskom, danskom, švedskom, krajskom, dalmatinskom, gotlandskom, poljskom, češkom, mađarskom, turskom, armenskom i indijanskom. Potom dolazi tekst *Dvanaest članaka Kristova vjerovanja* na hebrejskom, kaldejskom, turskom, staronjemačkom, švedskom, dalmatinskom, mađarskom, indijanskom, *Deset zapovjedi Božjih* na hebrejskom, kaldejskom, turskom, švedskom, dalmatinskom i mađarskom, a *Šimunov hvatospjev* na hebrejskom, sirijskom, kaldejskom, etiopskom, gotskom, staronjemačkom, švedskom i slovenskom. Na koncu nalazi se tekst početka 21. psalma Davidova na hebrejskom, sirijskokaldejskom, kaldejskom, abesinskom, arapskom, grčkom, latinskom, armenskom, makedonskom, dalmatinskom, slovenskom, poljskom, češkom, talijanskom, španjolskom, francuskom, njemačkom, saksonsom, engleskom, danskom i švedskom, 51. psalam na turskom i *Molitva prije i zahvala poslije jela* na nestorijanskom jeziku.

O Č E N A Š

Syrfriss und Schlavonisch¹²

Otze nash, ishe jesi v' nebesih; posvetise jme tvoje: pridi Krailestvo tuoie: budi volia tuoia Kako v nebi, i takoi nasemlij: hlib nash vsak danij dai nam danas: jodpusti nam duge nashe, Kako i mi otpushzhamo dushnikom nashim: ine vauedi nas v' napast: dais bavi nas od sla. Iako tvoie je Krailestvo, i mozh i slava vaueki. Amen.

Krainerisch

OZHA nash, kir si v' nebesih: posvezhénu bodi iime tvoie, pridik' nam krailestvu tuoie: s'idise volia tuoia, kakor nanebi, taku nasemlij: Kruh nash usak dainij dai nam dones: inu odpusti nam dulgenashe, kakor tudi mi odpustimo dulshnikom nashim, inu neupelai nas v'iskushno: tamazh reshi nass od sle-ga. Sakai tvoie je krailestvu, muzh, zhast vekoma. Amen.

¹² U latinskom izdanju: »Sclavonice: Lingua Seruuiiana et Cyriliça«.

Krabatisch und Muscowitisch

OZHE nash, ishe esina nebesih: svetise jme tuoe: pridi Cesarastvo tvuoe: budi volia tvoja, jako na niebesih, j tako nasemlij: hlib nash usagdanni dai nam danas, jodpusti nam dlgi nashe, jako she i mi odpushzhamo dlshnikom nashim, ine isbavi nas od nepriasni. Iako tvoje je Cesarastvo, i mozh, i slava, vaveki. Amen.

Dalmatinisch

OTCSE naskoyi-yesiina- Nebessih szvetisse gyme tvoje. Pridi Kralyesstvo tvoze. Budi volya tvoja: Kako na nebu, tako i na zemsi, kruh nas ssvagdanyni day nam danass. I od pussti naam duge nase: Kako i my odpuschiamo duxnikom nassim. Ine naass uvediu-napasst, da osslobodi naas od assla. Amen.

Z D R A V O M A R I J O

Windisch und Krainerisch

SDrava Maria, gnadessi polna: Gospud ie stabo: shegnana siti mei shenami inu shegnan je sad tvoiga telessa, Iesus Kristus.

Dalmatinisch

Zdrava budi Maria, pulna milosti, Gosspodin yesst sstobom. Blagosslo vlyena ti me u xenama: i blagosslo vlyena en plood od vtrobe tvoje, Isus Karsst.

Krabatisch

Zdrava Mario, milosti puna: Gospodin stobom. blasena ti meu senami, i blasen tsad vtrobe tvoje Iesus Kristus.

VJEROVANJE APOSTOLSKO

Dalmatinisch

VERVYEM ù Boga Otcza sremoguchyega Sztuoritelya, Neba i Zemlyee I, ù Ieszussa Karssta szina nyegova yedinoga gosspodina nasega, Koyi by Zacseet od Duha ssvetoga, Rodyen od Marie diviczee, Tarpi pod Pontiem Pilatom, By propeet umri, i pokopan by, Szayde na pakaal, treti daan uzkarssnu od martvih uzayde na nebessaa, sidiina deessnu Boga otcza sve moguchyega, od Kude priti hochye ssuditi xivih i martvih, Veruyem ù duha szvetoga, szvetu czrikvu Katolicsanzku, Szvetih Opchinu, od puschyenye grihov, Messa vzkarsenye, I xivot vicsnyi. Amen.

DESET ZAPOVIJEDI BOŽJIH

Dalmatinisch

YAA yessam gossbodin Boog tvoy, Koyi izvedè tebe iz-Zem-lyee Egipacskée. Nech yimati Bozi tuyi pridmanom.

Nechyes priati yime Gospodina Boga tvoyega ù-taschyaad. Szpomenisse da-possuetiis daan od-ssubotee.

Postuy otcza-tvoyega i-mateer tvoyu.

Ne vbiy.

Ne praznuy.

Ne ukredi.

Ne govori szuprotiu tvoyemu. bluisnyemu krivo ssuidocsa-ssstvo.

Ne poxeli hixu izkarniega-tvoyega.

Ne poxeli xenu nyegovu, ne-sslugu, ne-sslusbeniczu, ne volà, ne ossla, ni osstalossue sto nyegovo-yest.

ŠIMUNOV HVALOSPJEV

Windisch oder Schlavonisch

GOSPVD, nuvihe sdai pusti tuojsa slushabnika v myru poiti, kakor ti govuril. Sakai moje ozhy so vidile tvvojga Isvelizharia, Kateriga si ti pèrpravil, pred vsemi Folki. Eno luzh k' resveziz teh Aidou, inuh' zasti tvvojga Israelskiga Folka.

POČETAK BIBLIJE

Schlavonisch

Vsazhetki je Bug stuaril Nebu inu semlo. Inu semla Ie bila pusta tar prasna, inu je bilu temnu na Globokosti, inu Duh Boshij se ie resposterl zhes vode. Inu Bug je rekal: Bodi Luzh. inu je bila Luzh. Inu Bug je vidil Luzh, da je bila dobra. Tedai ie Bug reslozhil Luzh od Temme, inu ie Luzh imenoval, Dan inu Temmo, Nuzh. Inu ie is vezhera inu iu tra bil pervidan.

POČETAK 21. PSALMA

Macedonisch

BOGE Boge moi vienmimi, viescuu ostavime.

Dalmatinisch

BOGE Boge moi van mimi vschuiu me ostavi.

Schlaronisch

MOI Bug, moi Bug: sakai si ti mene sapustil.

Zusammenfassung

Der deutsche Humanist Hieronymus Megister (1554 oder 1555—1619) war Dichter, Sprachforscher, Geograph und Geschichtsschreiber. Von ihm sind zahlreiche Werke bekannt, unter denen einige von besonderer Bedeutung für die Südslawen. Das gilt vor allem für *Dictionarium quatuor linguarum* (1592), *Paroimologia polyglottos* (1592), *Specimen quadraginta diversarum atque inter se differentium linguarum et dialectorum* (1593), *Thesaurus polyglottus* (1603).

Diese Werke hat die slawistische Wissenschaft eingehend studiert, ihrer Aufmerksamkeit entwich aber ein Bändchen unter dem Titel *Prob einer Verdolmetschung in fünfftzig unterschiedlichen Sprachen*, 1603 gedruckt. Der Grund dafür mag entweder die außerordentliche Seltenheit dieses Werkes sein, oder die nur teilweise richtige Annahme, es handle sich um eine erweiterte Ausgabe des *Specimen quadraginta linguarum* aus dem Jahre 1593. In der *Prob einer Verdolmetschung in fünfftzig unterschiedlichen Sprachen* ist aber nicht nur der Vater unser in verschiedenen Sprachen abgedruckt, sondern auch andere Texte, die in der *Specimen quadraginta*-Ausgabe 1593 keinen Platz gefunden haben. Unter anderem befindet sich in ihr auch der Anfang eines Psalmes von David unter dem sprachlichen Stichwort »macedonisch«, was als erstmalige Erwähnung der macedonischen Sprache überhaupt betrachtet werden darf.